

Znanje jezika, znanje je svijeta!

Remzija Hadžiefendić Parić

Današnje predstavljanje *Rječnika bosanskog jezika* u isto je vrijeme i *hommage /omazh/* njenom autoru, dragom i cijenjenom profesoru Dževadu Jahiću.

U Zagrebu smo već ranije predstavljali *Rječnik* u više navrata, najprije prva 4 toma, onda sljedeća 3. Kada smo u **Matici hrvatskoj** promovirali prve tomove, profesor je rekao: „Meni se čini da će ih biti barem još toliko, a možda i 10!“ A kada smo zadnji put sjedili na Ilidži, pod Igmanom, komentirao je: „Bit će tu i 15 tomova! Što više uranjam u građu, sve mi se više čini da toj ljepoti riječi nema kraja, koliko je tu samo značenja, nijansi, tvorbenih modela i broja riječi - nema kraja! Požurujem - da stignem što više uraditi. Bez moje Selime, mog oslonca, mog hlada i topline, valja mi to sad završiti, čim prije...”

Makove *Marginalije o jeziku*

Publika večeras (pretpostavljam) mlada je da bi se sjetila „Književnog četvrtka“, zagrebačkih književnih večeri na kojima je rado viđen gost bio i **Mak Dizdar**, čija su djela (*Pjesme*, *Kameni spavač* i antologija *Stari bosanski tekstovi*) dio goleme i bogate ekscerpirane leksičke građe za *Rječnik bosanskog jezika* prof. Jahića.

Mak Dizdar je prije pola stoljeća, tačnije 1970, objavio tekst *Marginalije o jeziku i oko njega* u dvobroju sarajevskog časopisa *Život*, u kojem su svoje priloge dali i Veselko Koroman, Svetozar Marković, Vitomir Lukić, Milan Šipka, Muhamed Filipović, Asim Peco, Alija Isaković i dr.

U *Marginalijama*, smionom pleoajeu o jeziku, Dizdar je odlučno ustao u odbranu književnog jezika BiH, a za očuvanje maternjeg, bosanskoga jezika, kao u odbranu vlastitog bića bosanskog naroda i njegovoga jezika, - sve iz potrebe da se jezik i govor Bosne i Hercegovine vrate **autentičnosti** i **prirodnosti** gotovo savršenoga kontinuiteta. Rijetke su, rekla bih, sretne kulture koje mogu čitati i razumjeti tekstove svoga jezika i iz 12 st., kao što govornici bosanskoga mogu npr. *Povelju bana Kulina* iz 1189.: „Ja, ban bos'nski, prisezaju tebe, kneže Krvašu, i vsjem građan dubrov'čam, pravi prijatelj biti vam, od sele i dov,jeka“!

Makove su *Marginalije*, podsjetit ću, dobro primljene u tadašnjoj Republici Hrvatskoj, osvjetljenoj „hrvatskim proljećem“. U Republici BiH, međutim, izazvale su bujicu napada... Kakvih? - dovoljno je kazati da srce Maka Dizdara nije izdržalo, ubrzo nakon objave *Marginalija*, umro je od posljedica srčanog udara.

Mak je pozvao lingvističku, općenito kulturnu, ali i političku javnost na autohtonost bosanskoga jezika i na bosanskohercegovačku tradiciju, *koja se*, kako je istakao, *u svakom slučaju mora poštovati* - navodeći niz primjera, citiram, **unakažavanja jezika ove (tj. bh.) sredine**. U vezi s pitanjima rječnika (i terminologije¹) i jezičke kanonizacije, koja traži *specifičan pristup i posebno rješenje*, Dizdar je zaključio: **praksom, naučno fundiranom, došli bismo do odličnih rješenja**. Mak je u ocjeni tradicije naveo i riječ *glumište*: „Zašto mi u Bosni ne bismo uzeli jedan narodni... izraz, proistekao iz starog jezika a živ i dan-danas u jeziku. U nas se od davnina glumilo (još u srednjem vijeku), pa su bosanski glumci išli u Dubrovnik da kao gosti glume na godišnjoj pokladnoj fešti. ... Mjesta gdje su glumci davali predstave nazivana su glumištima...“. Vrsni poznavalac jezika prof. Jahić u *Rječniku* ima natuknicu *glumište*.

Rječnik Alije Isakovića

Desetak godina nakon *Marginalija*, književnik **Alija Isaković**, čija su djela uz brojne druge pisce, također ekscerpirana za *Rječnik* prof. Jahića, s ovih pozicija i načela, započinje rad na *Rječniku karakteristične leksike bosanskoga jezika*. To je jednojezički i jednotomni rječnik. Isaković ga završava u narednih deset godina, i u predvečerje agresije, već spremljen tekst za šampanje u sarajevskoj „Svjetlosti“, spašava iz opkoljenog

¹ A rječnik općenito preko tog dijela *dolazi u najbliži kontakt s onim što je vitalno i zanimljivo u suvremenom životu i misli* (Whitney, nav. prema: Bratinić, 1991: 109).

Sarajeva i objavljuje u Sloveniji (1992., *Umschlag*: Ivica Ešić, sjajno je rješenje dao koricama sa bijelim ljljanima). U Wuppertalu naredne godine izaći će i reprint (1993).

RJEČNIK prof. Jahića

Naredna dva desetljeća **prof. Dževad Jahić**, i sam književnik, očaran čarolijom riječi i jezika, ekscerpira, obrađuje, selektira i sistematizira materijal za svoj *Rječnik bosanskog jezika*.

Prvi tom tog kapitalnog djela pojavit će se 2010. U narednih 15 godina izaći će 11 tomova. Za života prof. Jahića bit će objavljeno prvih 10.

Tom XI posthumno će biti objavljen nakon što će završnu korekturu teksta obaviti dr. Haris Čatović, profesorov stručni suradnik, znalački već upućen u rad na *Rječniku*.

Zato je večerašnje predstavljanje *Rječnika bosanskog jezika* prof. Dževada Jahića svojevrsni *hommage* dragom profesoru, koji je, gotovo nagovaranjem odvojen od radnog stola, i odveden u bolnicu. Brinuo se što gubi dragocjeno vrijeme... I ubrzo, posve neočekivano za sve, otići će nam ostavljajući toplu prozu, kratke vinjete riječi, poslastice za lingviste, roman, brojne knjiga i radove o bosanskom jeziku, dijalektima... i ovaj višetomni *Rječnik*. On je bogatiji od svih do sada objavljenih rječnika bosanskoga jezika, izlazi taman oko 400 godina nakon prvog sačuvanog, ali dvojezičnog *Tursko-bosanskoga rječnika* napisanog u stihovima i na štokavskom dijalektu **Muhameda Uskufije** iz 1631. Stihovi imaju i posebnu mnemoničku moć. (Uskufijin je rječnik izašao u nekih tridesetak godina kada i *Hrvatsko-talijanski rječnik* Bartola Kašića, pred sami kraj 16. st.)

TOMOVI X i XI

Zadnja dva toma *Rječnika bosanskog jezika* nastavljaju s riječima na **P**: X tom počinje natuknicom **pčela** (nastala od stare riječi *bučela*), akcentirana je, kao i sve natuknice *Rječnika* prof. Jahića (što predstavlja iznimno bogatstvo i vrijednost *Rječnika*).

Iza boldirane natuknice *pčela* na 3 stupca slijedi leksikograska obrada, kao uz svaku drugu riječ *Rječnika*, odnosno *objašnjenje* značenja natuknice, „metonimijski“ povezanih s natuknicom, za koju su, kao i za svaku natuknicu u profesorovom *Rječniku*, temeljna dva osnovna dijela: prvo, sama riječ i, drugo, njeno/ njena značenja, za što treba imati jezičkog, posebno semantičkog znanja, suptilnosti da se prepozna i protumači nijansa, poznavanja građe da se potvrdi korpusom.

Ovjera slijedi ovjera riječi iz građe. Za natuknicu *pčela* primjeri su iz književnosti, usmene i umjetničke, proze, poezije, naučnih djela, povijesti i dr.:

*hodio sam svud po sv'jetu
kao **pčela** po cvijetu* (primjer iz sevdalinke)

*neka uči kano lastavica,
nek' je lijep kao b'jela vila
nek' je radin kano mala **pčela*** (primjer iz uspavanke)

*ko **pčele** kad med sišu sa lijera
s Lejlinih grudi vi ste pile snagu* (Ć. M. Čatić)

Iza natuknicu *pčela* ekscerpirani su brojni primjeri iz djela različitih funkcionalnih stilova, registara, od: Hume, Bašagića, Dizdara, Dolovca, Muhovića, Sadikovića, Ljubušaka, Alikadićeve, Kajevića, Sijarića, Duljevića...

Tu su, na kraju, i fraze i izreke:

- *bijele pčele u značenju*: 1. veliko materijalno bogatstvo, 2. potomci, dalje koljeno, peto;
- *dočekati bijele pčele* 'imati vrlo dug život'
- *imati bijele pčele* 'imati svega, i ptičijeg mlijeka'
- *idite, muke, po svijetu, ko pčele po cvijetu* (narodno vjerovanje).

Upravo su posebna vrijednost *Rječnika* brojne fraze uz mnoge natuknice. *Frazeološki rječnik* Ilijasa Tanovića (iz 2000.) u građi je, ali se čini da bi se iz dosadašnjih tomova *Rječnika* prof. Jahića moglo sastaviti još nekoliko frazeoloških rječnika bosanskoga jezika, s frazemama koje ranije nisu objavljivane nigdje.

Tom XI počinje natuknicom *ploča*, a završava riječima *pokvasiti*, *pokvašen* i *pokvocati se*.

Za natuknicu *ploča*, na 5 stubaca, *Rječnik* navodi 13 značenja, prof. Jahić suptilno tumači njenu semantiku i značenjske nijanse pojašnjava ovjeravajući ih primjerima iz djela Dizdara, Nametka, Mulabegovića, Lakišića, Ibrišimovića, Sidrana i drugih, te iz sevdalinka, romansi, iz djela geografije, povijesti, historije. Zato su tu i Humačka ploča, i uz nju obrazloženje da je najstariji pisani spomenik bosanskog jezika s kraja X i s početka XI stoljeća, i Kulinova ploča, i uz nju tumačenje da je to natpis s kraja XII i s početka XIII st., pronađena kod Visokog itd., itd.

ZAKLJUČNO

Polazeći od principa da je prava dužnost rječnika „kolekcija, a ne selekcija“, prof. Jahić leksikografski zahvaća i minuciozno okuplja i obrađuje bogatu kulturno označenu leksiku, arhaizme, neologizme, neutralnu leksiku, kolokvijalnu, razgovornu, dijalektizme, riječi regionalnih i lokalnih govora, donosi golem leksički fond iz oblasti biljnog i životinjskog svijeta, biologije, kemije, prava, religija, filozofije, likovnih umjetnosti, literature, iz dječijeg govora, lova, ribolova, odjeće, zalogaja, običaja, izreka, narodnih vjerovanja... Po kriterijima izbora i obrade natuknica, i po samom opsegu, enciklopedijskog je usmjerenja. Nije rječnik standardnog bosanskog jezika, ali navodi se i normativni podatak (da neka riječ pripada ili ne pripada aktivnom/pasivnom fondu, općepotrebnoj leksici). *Rječnik* je dragulj za brojna tvorbeno-semantička pitanja, pleonastičku upotrebu prefiksa, semantičko nijansiranje...

Savremena leksikografija, neovisno o metodologiji, u principu, uključuje najmanje sintaksu. Metodička obrada pitanja rekcije kao „sintaksička valencija“, i pitanja kolokacije, kao sintaksičko-semantičke valencije (spojivosti riječi), u rječnicima inače nije zastupljena podjednako. Ovdje je najzastupljenija glagolska rekcija. U kolokacijama se najčešće javljaju imenice i pridjevi. Stilistički podaci se navode vrlo često, a navodi se i funkcionalni stil ako njemu svojstvena navedena riječa koja se opisuje.

U okolnostima povezivanja jezika i nacije (poistovjećivanja jezičke i nacionalne zajednice), jezik se obično uzima kao jedan od najviše vrednovanih nacionalnih simbola.

Znanjem svoga maternjega jezika, svaki pripadnik nacionalne manjine Bošnjaka vlada većinskim standardnim jezikom u mjeri dovoljno da jednostavno i lahko komunicira, pa i uđu u tzv. simbolički prostor većine, i u njemu participira. Tim prije ovaj će *Rječnik*, rekla bih, biti zanimljiv i koristan svima u Republici Hrvatskoj.

Svoju zavidnu akribiju, strpljiv i uporan rad i znalačko promišljanje nad bogatom građom, uz dosljedan pristup riječima profesor Jahić ugradio je u ovo djelo golemog opusa. To nije rječnik svih riječi bosanskoga jezika, kao što to ne može biti ni jedan rječnik nekog jezika, ali svojim obimom značajno popunjava 'prazninu' u bh. leksikografiji – i uz brojne praktične koristi afirmira ono što se zove *sloboda i kreativnost u jeziku*, o kojoj je Mak Dizdar tako lijepo pisao, a bez koje nema ni velikih, umjetničkih djela.

Koliki je značaj umjetnosti riječi u uspostavi sustava vrednovanja vlastitog nacionalnog korpusa i očuvanju vlastitog identiteta i tradicije, možda će se i kroz sam *Rječnik* najbolje pokazati, kao kroz svaki veliki rječnik nekoga naroda. Jer jezik nije neutralan prema povijesti svojih nositelja, njihovoj kulturi, književnosti, vjeri, politici, nasljeđu, tekovinama.